Biró A. Zoltán

INNOVATÍV VÁLLALKOZÓK ÉS ADATGAZDASÁG

A székelyföldi agrárium helyzetéről, az ágazat fejlesztési lehetőségeiről sokféle nézet, vélemény van forgalomban közéleti síkon és szakmai berkekben egyaránt. A nézőpontok és a fejlesztéssel kapcsolatos vélemények sokféleségét több tényező is indokolja. Ezek közé tartozik többek között az, hogy az agrárjellegű tevékenységek a háztartások több mint felét érintik, a térségi természeti adottságok fontos erőforrásnak számítanak, az ágazatot egyre több innovatív kezdeményezés jellemzi, a külső hatások és a belső térségi igények egyaránt változást, változtatást sürgetnek, az agrártevékenység korábbi negatív megítélése lassan, de fokozatosan pozitív irányba változik. Az ágazat által közvetett vagy közvetlen módon érintett népesség nagy száma, az ebben az ágazatban érdekelt szereplők sokfélesége együttesen azt jelzi, hogy egyazon időben többféle szempont, többféle társadalmi, gazdasági és fejlesztéspolitikai érdek van jelen a térségben és a maga helyén mindenik megalapozottnak tűnhet. A Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány által 2012-ben indított kutatássorozat[1] szakmai eredményei egyértelműen arra utalnak, hogy az ágazat helyzetével, fejlesztési lehetőségeivel kapcsolatos vélemények attól függően változnak, hogy az egyes térségi szereplők (termelők, szakértők, közéleti szereplők és mások) milyen szemszögből közelítenek az agrárágazat és az agárjellegű tevékenységek megítéléshez. Ez természetesnek tekinthető, hiszen más és más nézőpontot hív elő az önfenntartó családi gazdálkodást folytatók érdeke és működési modellje, az üzemszerűen működő farmok gyarapításának igénye, a szemléleti-technológiai változást hordozó kisléptékű egyéni kezdeményezések egyre növekvő száma, a szövetkezeti szerveződések szorgalmazása, a képzési és szaktanácsadási tevékenység megszervezése, az országos és európai fejlesztési politikákat formálisan követő fejlesztéspolitikai tervezési gyakorlat, nem utolsó sorban pedig az éppen napirenden lévő támogatási lehetőségekhez való igazodás.

[1] A kutatássorozat keretében készített könyvsorozat a Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány honlapján a Kiadványok menüpont alatt érhető el (www.pahru.ro).

A megközelítésekre és a vélemények sokféleségére jellemző, hogy azok a legtöbb esetben fogalmi ellentétpárokba rendeződnek vagy hangsúlyosan egy másik nézőpont ellenében fogalmazódnak meg. Ezért a vita gyakran arról szól, hogy a térségi agráriumban a nagy vagy a kisgazdaság közül melyik az értékesebb, fontosabb, célravezetőbb? A gazdáknak szövetkezni kell-e vagy sem? Van-e értelme annak, hogy a földalapú támogatás tovább élteti az önfenntartó kisgazdaságokat és a fölaprózott birtokszerkezetet vagy sem? A korábbi társadalmi rutinok és a mentalitás jelenti-e a változás/változtatás elsődleges akadályát vagy az erőforrások és támogatások hiánya? A kisgazdaságok halmaza a lemaradást konzerválja-e vagy ebben van a megújulás lehetősége? Az így megfogalmazódó oppozíciók és sarkalatos álláspontok elterelik a figyelmet arról ami a térségi agrárágazatot illetően a legfontosabb változásnak tűnik. Ennek lényege az, hogy fokozatosan, növekvő mértékben változik a térségben az agrárágazat társadalmi léptékű értelmezése és értékelése. A korábbi évtizedek agrárium értelmezését (még pontosabban: mezőgazdaság értelmezését) az olyan fogalmak határozták meg, mint a „föld", „sok és nehéz fizikai munka", „a fenntartáshoz szükséges élelem megtermelése", a környezeti tényezőknek való kiszolgáltatottság, és mindezek együttese olyan negatív tartalmú érzést, attitűdöt hordozott, amely az ágazatot és az azzal való foglakozást (nem utolsósorban pedig a vele foglalkozó személyt) valamilyen módon leértékelte. A 2000-es évek fordulóján végzett térségi nagymintás adatfelvételek még azt jelzik, hogy a 10 hektárnál nagyobb területet birtoklók aránya csak néhány százalék, a földtulajdonnal rendelkezők több mint 80 százaléka szerint a család megélhetésének biztosításában az agrártevékenységnek csak kis vagy közepes szerepe van, a gazdálkodás elsődleges szerepe az, hogy „élelmiszerekre nem kell annyit költeni", a földtulajdonosok kevesebb mint 5 százalékáról mondható el, hogy valamilyen mértékben piaci szereplő. Mindennek ellenére ragaszkodnak a kisméretű és fölaprózott birtokszerkezethez. A földművelés a megkérdezettek szerint inkább egyfajta kényszerűség, az ilyen jellegű tevékenység társadalmi presztízse alacsony (Laki – Biró 2001).

Napjainkban ez az értelmezés fokozatosan változik. Földművelés helyett az agrárium válik központi fogalommá, és ez a változás nagyon lényeges tartalmi bővüléssel jár, a fogalom jelentéstartalma holisztikussá válik. Ez a jelentés bővülés a földművelést ma már összekapcsolja olyan komponensekkel, mint a helyi adottságok és értékek, az egészséges élelmiszer, a környezetvédelem, a helyi és térségi identitás, az imázs és arculatépítés, a közösségi események szervezése, a település és térségmarketing.

Ez a változási, tartalombővülési folyamat tulajdonképpen nem egyéb, mint a térségi agrárium szemléleti és gyakorlati újrapozícionálása. Részben spontán, bottom-up jellegű, részben térségi intézmények által is támogatott folyamat. Azt jelzi, hogy ebben a térségben az agrárium jóval több, mint egy szűk értelemben vett termelési, gazdasági ágazat, és magát az újrapozícionálás folyamatát társadalmi léptékű változásként célszerű értelmezni és kezelni. Az oppozíciók kiélezése, vagy az azok mentén termelődő viták eldöntése helyett a térség szemszögéből az igazi kérdés az, hogy a fentiekben jelzett szemléleti, gyakorlati változás milyen módon, milyen mértékben van jelen a térségi agrárszektorban érintett szereplők szemléletében és gyakorlatában, legyen szó kisebb vagy nagyobb gazdaságról, tudásszerzésről, termelési technológiáról, értékesítési gyakorlatról vagy éppen narratív szövegekről. Külön tanulmányt igényelne annak számbavétele, hogy ez az újrapozícionálási folyamat az egyes agrárszereplők esetében hol tart, milyen módon jelenik meg, mit foglal magába, illetve – ami jelen pillanatban talán még fontosabb – ez a változási folyamat egyelőre mire nem terjed ki.

Ez utóbbi kapcsán jelezni lehet két olyan területet, amelyekkel az agrárszektor viszonya ambivalens, illetve összekapcsolódás egyáltalán nem alakult ki. Kutatási programsorozatunk tapasztalatai alapján ambivalens jellegűnek elsősorban az agrárium és a digitalizáció kapcsolata nevezhető. Miközben a digitális eszközök, eljárások, megjelenítési módok szükségességét, fontosságát narratív szinten majdnem minden agrárszereplő elfogadja, a gyakorlat mást mutat. A digitális eszközök és eljárások egy része viszonylag rövid idő alatt elterjed és általános társadalmi gyakorlattá válik (jellemző példa az Internet vagy a mobiltelefon használata, néhány területen a digitális eszközöket is hasznosító termelési technológiák alkalmazása). Ami pedig valamilyen oknál fogva nem válik általános társadalmi gyakorlattá attól az agrárszereplők idegenkednek, használatukba vételüket halogatják vagy mellőzik. Ilyen többek között az agrártermelők esetében a számítógépek használata (kivétel a tájékozódás), a saját tevékenység digitális megjelenítése, a hálózatokhoz való kapcsolódásban az egyéni aktivitás vállalása és mások. A digitalizáció és az agrárium közti viszony ambivalens jellege ad valamelyes mozgásteret a térségi agrárium fejlesztésével, támogatásával foglalkozók számára, a változási folyamat azonban lassú és részleges (lásd: Biró – Magyar 2019).

A másik fontos terület, amelyre az agrárium térségi újrapozícionálása egyelőre nem terjed ki az az adatközpontú szemlélet és az adathasználat gyakorlata. Tulajdonképpen nem is beszélhetünk ebben a térségben az adathasznosítás és adatter-

melés gyakorlatának az agráriummal való viszonyáról, azon egyszerű oknál fogva, hogy a térségben adatigénylési gyakorlat nem alakult ki, intézményes és rendszeres adatszolgáltatás nincsen, az agrártermelők oldalán pedig az adattermelés, adatszolgáltatás, adatmegosztás szintén ismeretlen gyakorlat. A sokféle agrártermelő (kicsik, nagyok, hagyományos gazdálkodók, innovátorok) gyakorlata során sokféle adat termelődik (a termelési feltételekhez és a termelési folyamathoz, a termékekhez és az értékesítéshez kapcsolódó adatok), de ezek nem értelmeződnek adatként, hanem csupán személyes tapasztalatként (személyhez kapcsolt tacit tudás státuszuk van), ezért rögzítésre vagy megosztásra sem kerülnek. A kevés kivételek egyikét jelenti az olyan helyzet amikor az egyazon termék előállításával foglalkozók tapasztalatcsere céljából meglátogatják egymás gazdaságait, azonban az ilyen környezetben kicserélt információk sem minősülnek formálisan adatnak (az átadott ismeret nem kerül rögzítésre és szélesebb körben sem forgalmazódik).

A digitalizációhoz való kapcsolódás ambivalens jellege és az adatgazdálkodás elemi formáinak hiánya kérdésessé teszi azt, hogy a térségben kialakítható-e adatalapú mezőgazdasági ökoszisztéma (a továbbiakban: AMÖ), illetve amennyiben igen, akkor milyen időtávban, milyen formában és milyen módon. Kiadványunk előző tanulmányában részletesebben is tárgyaltuk azt, hogy a digitalizáció terén mutatkozó fáziskésés, illetve az adatgazdaság hiánya nem sajátosan az agrárágazat hiányossága. A térségi társadalom egészére jellemző ez a típusú lemaradás, ideértve a hivatalokat és intézményeket, a gazdaság egyéb ágazatait, a civil szektort és a mindennapi életvezetési gyakorlatot (a digitális innováció terén kivételt azok a térségi informatikai vállalkozások jelentenek, amelyek nagyobb külföldi cégek szatellitjeként működnek, de amelyeknek a térségi gazdasági szektorral kapcsolatuk gyakorlatilag nincsen). Aligha szorul magyarázatra az, hogy ebben a térségi kontextusban ebben a tekintetben az agrárium helyzete is kedvezőtlen. A térségi adatalapú mezőgazdasági ökoszisztéma elgondolása, megtervezése érdekében minden bizonnyal szükség lesz olyan elemzésre, amely az agráriumban érdekelt térségi szereplők csoportjait külön-külön is meg fogja vizsgálni abban a tekintetben, hogy milyen adottságaik vannak és milyen szerepet tudnak vállalni egy ilyen kialakítási folyamatban. A térségi innovatív agrárjellegű vállalkozások körében végzett többéves kutatássorozatunk (Biró–Magyar 2013, 1917, 2018, 2020) előtérbe hozott olyan tapasztalatokat is, amelyek szerint ez az innovatív csoport elvben alapozó/kezdeményező szerepet tölthetne be az AMÖ alapjainak térségi lerakásában. A következőkben a PAHRU kutatássorozatának ehhez a témához kapcsolódó tapasztalatait ismertetjük.

Innovatív csoport a térségi agráriumban

Az innovatív agrárszereplők köre olyan kisméretű vállalkozásokat, kezdeményezéseket foglal magába amelyek gyakorlata minden tekintetben eltér a térségre napjainkban is dominánsan jellemző önfenntartó családi gazdálkodási modelltől, de minden tekintetben különbözik az üzemszerűen működő mezőgazdasági farmok gyakorlatától is. A mai térségi agrárium három meghatározó szereplője közül (önfenntartó családi gazdaságok, üzemszerűen működő farmok, innovatív kisvállalkozások) az innovatív csoport az, amelynek jelentkezése újdonságnak számít. Létszámban jóval kisebb mint az önfenntartó családi gazdaságok csoportja, és a gazdasági mutatók tekintetében (termékmennyiség, gazdasági tőke, üzleti forgalom stb.) jóval szerényebbek, mint az üzemszerűen működő farmok. Ugyanakkor ez az innovatív csoport van az érdeklődés homlokterében, mert olyan termékeket állítanak elő amelyekre a térség gyakorlatában korábban nem volt példa (gyógynövénytermesztés, rózsatermesztés, csigatenyésztés, kisállattenyésztés, gyümölcstermesztés, gilisztafarm, gombatermesztés és mások), a termelési technológiákban, a tevékenység menedzselésében, az értékesítésben és a marketingben is olyan elveket és gyakorlati megoldásokat követnek amelyek a térségben teljes mértékben újdonságnak számítanak, nem utolsó sorban pedig megjelenésük, működésük, ideológiájuk, értékrendszerük mássága révén kihívást jelentenek a térségben ma is domináns önfenntartó családi gazdálkodási modell számára. Tevékenységük további fontos alkotóeleme az, hogy a vállalkozás indításához szükséges ösztönzést és szakmai tudást a térségen kívül szerezték (Kovács 2017, Biró – Szász 2020). Ezt a térségbe behozott tudást a helyi adottságok, helyi értékek hasznosításával igyekeznek összekapcsolni. Tevékenységük egésze a közvetlen környezetükben, lokális szinten figyelmet, érdeklődést, nem egy esetben távolságtartást vagy ellenérzést kelt annak ellenére is, hogy szakmai ismereteik helyi megosztására nyitottak, sok esetben ezt ők maguk kezdeményezik is. Lokális vagy mikroregionális léptékben társadalmi beágyazottságuk kialakítására törekednek abban az esetben is, ha ez csak részlegesen vezet eredményre (Biró – Sárosi-Blága 2018, 2020). A térség településein átlagban egy-két ilyen innovatív kezdeményezéssel találkozhatnunk, a nagyobb településeken azonban már egymást támogató csoportot is alkothatnak, például helyi termékvásár kialakítása révén. Létszámuk ha lassú léptékben is, de folyamatosan növekszik (az innovatív csoport részletesebb bemutatásával, tevékenységük elemzésével a kutatássorozat kiadványaiban több tanulmány is foglalkozott, Biró–Magyar 2013, 2017, 2020). Nem

mellékes megjegyezni azt sem, hogy az ilyen típusú innovációk – a vállalkozások mellett – ma már az egyéni hobbigazdálkodás szintjén is megjelennek, illetve informális termékcsere hálózatok kialakulására is van példa (Sárosi-Blága 2022).

Az innovatív agrárvállalkozások térségi megjelenése és működése ma még elsősorban a termékeik, illetve kisebb részben a vállalkozók személyisége révén kelt közéleti, szakmai, fejlesztéspolitikai érdeklődést, ez minősül explicit módon is újszerűnek, innovációnak. Az ebben a témakörben végzett elemzéseink alapján azonban azt mondhatjuk, hogy ennek a csoportnak a megjelenési módja és működési modellje jóval több vonatkozásban hordoz innovációt, és ezek a ma még nem nevesített innovációs tartalmak hasznosíthatók lehetnek a térségi adatalapú mezőgazdasági ökoszisztéma megtervezésében, illetve kialakítási folyamatában. A következőkben ezeket az innovatív tartalmakat vesszük számba röviden.

Adatgazdálkodást támogató innovációk

Az innovatív agrártermelők tevékenységében hatféle olyan gyakorlat azonosítható, amelyek közvetve vagy közvetlen módon kapcsolatban vannak, kapcsolatba hozhatók az adatgazdálkodás valamely szeletével. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy az adatgazdálkodással összefüggésbe hozható gyakorlatok csak potencialitásként értelmezhetők, felfedezhető és hasznosítható adottságként. Nem tekinthetők tudatos és programszerűen végzett tevékenységeknek, és azt is ki kell emelni, hogy a térségi agrárium fejlesztésében érdekelt intézményi és szakmai szereplők ezekre a gyakorlatokra egyelőre nincsenek tekintettel, nem ismerik fel ezeket vagy nem sorolják egyelőre a hasznosítható térségi adottságok körébe.

1.

Az innovatív csoport tagjai tudatos és rendszeres információgyűjtők. Mivel olyan termelési tevékenységbe fogtak amelyeknek a térségben nincsen előzménye ezért a vállalkozás megtervezéséhez, elindításához és működtetéséhez folyamatosan olyan információkra van szükségük, amelyeket a térségen vagy közvetlen környezetükön kívül szerezhetnek meg. Munkájukat nem alapozhatják korábbi tapasztalatokra, rutinokra, nem alapozhatják arra az egyébként széleskörű térségi tacit tudásra amely a térségi agrártevékenységek zömét mind a mai napig meghatározza. Ez a kényszerű információ keresési gyakorlat explicitté és azonosíthatóvá – adatjellegűvé – teszi a vállalkozáshoz szükséges információkat, ezek egy részét rögzíteniük is kell a maguk számára (adatforrás, ismeret, megszerzési feltételek stb.)

Ezek a saját környezeten kívül szerzett információk tartalom, forrás, hasznosság szempontjából sokfélék. Lehetnek materiálisak vagy immateriálisak, formálisak vagy informálisak, beszerezhetők költségmentesen vagy költséggel, hasznosságukat a vállalkozásba való beillesztés lehetősége adja meg. Témánk szempontjából az a megfigyelés a fontos, hogy mindezek a tényezők együttesen **adatjellegűvé** teszik a megszerzett információkat. Tárgyiasítják, megnevezik, értékelik, pozícionálják az információkat és azok megszerzési módját, olyan adatértelmezési és adatkezelési gyakorlatot alapoznak meg amely teljes mértékben eltér a tacit tudás ösztönös, spontán, magától értetődő hasznosítási gyakorlatától, nem utolsó sorban attól a tudáshasználati gyakorlattól amelyben az adat, az adatszerűség nincsen jelen. Az innovatív agrárszereplők információszerzési és információkezelési gyakorlata két vonatkozásban is hasznosítható lehet majd a térségi adatalapú mezőgazdasági ökoszisztéma megalapozása során. Egyfelől hasznosak lehetnek maguk a megszerzett információk, másfelől pedig hasznosítható lehet az az újszerű hozzáállás, amely lehetővé tette, lehetővé teszi az agrártermelés gyakorlatában az adat és az adatszerűség térnyerését.

2.

Az innovatív csoport termelési gyakorlata a közvetlen környezet gazdálkodási gyakorlatához képest egyéni és egyedi jellegű. Amit termel, ahogyan termel, amilyen technológiát használ, az markánsan elkülönül a környezetétől, ugyanakkor a közvetlen környezetben figyelmet, érdeklődést kelt. Az érdeklődés ugyanakkor értékelést is előhív, legyen az pozitív vagy elutasító jellegű. Ennek a folyamatnak az eredménye az, hogy az innovatív agrártermelő termelési tevékenysége a helyi társadalomban kikerül a magától értetődőségek köréből, markánsan megjelöltté válik. Tevékenységük egésze a lokális vagy mikroregionális társadalomban tematizálódik és hangsúlyosan tényszerűvé válik, ami elvben megkönnyíti – de legalábbis lehetővé teszi – a termelési folyamat egészének adatjellegű értelmezését. Ezt erősíti egyébként az innovatív agrártermelők saját tevékenységükre irányuló reflexiója is (a tevékenység vagy a termék egyediségének, másságának, értékes voltának hangsúlyozása), amit az innovatív szereplők oldalán egyfelől a saját tevékenységre irányuló fokozott figyelem, másfelől az a törekvés éltet, hogy igyekeznek saját tevékenységüket a közvetlen társadalmi környezetükkel elfogadtatni (az innovatív kezdeményezések társadalmi beágyazódásával kapcsolatban lásd: Biró – Sárosi-Blága 2018, 2020). Tevékenységük egészének erőteljes formális pozícionálása azzal a következménnyel jár, hogy az önfenntartó családi gazdaságokra jellemző holisztikus értel-

mezést (jó – nem jó, eredményes – nem eredményes, kell – nem kell stb.) felváltja az egyes alkotóelemekre irányuló figyelés, értelmezés és értékelés. Az agrártevékenység természeti rend általi normatív tagolása helyett a folyamat egyes alkotó elemeire irányuló egyéni elemző, értelmező, értékelő viszonyulás kerül előtérbe úgy a vállalkozó mint a lokális társadalom részéről. Ez a változási folyamat megnyitja, megnyithatja az utat abba az irányba, hogy az adat és adatszerűség szemlélete fokozatosan teret nyerjen a holisztikus, hit-és értékalapú megközelítésekkel szemben. Ugyanakkor a termelési folyamat adatai is hasznosíthatók lehetnek, hiszen ezek az egyéni termelési információk tulajdonképpen a térségi belső tudástermelést is jelentik. Szakmai értékük térségfejlesztési szempontból már csak azért is magas lehet, mert ezek a termelési folyamatok a térségen kívülről szerzett tudáselemek és a térségi adottságok összeillesztésének az eredményei.

Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a fentiekben bemutatott változás az üzemszerűen működő farmok esetében is jelen van, azonban a farmok száma egyelőre nagyon kicsi, és működésük módja a közvetlen környezet számára részleteiben nem tapasztalható, nem átlátható, nem értelmezhető, nem értékelhető. Nem fejtenek ki társadalmi hatást abban az értelemben, ahogyan azt az innovatív vállalkozásokkal kapcsolatban a fentiekben jeleztük.

3.

A vállalkozás egészének menedzselési folyamata szintén sok tekintetben eltér a térségre jellemző hagyományos gazdálkodási modelltől, és ez is tartalmazhat olyan összetevőket, amelyek egy térségi AMÖ kialakítása során majd figyelembe vehetők. Az innovatív vállalkozások létrehozásának és működtetésének folyamatát két tényező teszi sajátossá. Az egyik a megszervezés módja, amelyre alapvetően az jellemző, hogy a vállalkozó sok féle alkotóelem felhasználásával, többféle forrásból szerzi meg és rakja össze a folyamat egészét. A termelés anyagi és személyi feltételeinek, eszközparkjának, a szükséges tudásnak az egymáshoz illesztési folyamata legjobban a „barkácsolás" kifejezéssel írható le, erre a folyamatra alapvetően jellemző a személyes komponensek nagy szerepe, a megoldások egyedisége, a kreatív jelleg, az informális megoldások gyakorisága. A konstruálásnak ez a modellje támogatja a térségen kívülről behozott elemek (információ, tudás, technológia, érték, ideológia stb.) és a helyi adottságok összekapcsolását, a vállalkozás egyediségét és rugalmasságát, a létrehozó személyiségének a vállalkozásba való beépítését, nem utolsósorban növeli a térségi beágyazódás esélyét. Ezek a jellemzők – a személyesség magas foka, illetve az informális megoldások nagy szerepe okán – megítélésünk szerint

kevésbé kínálnak lehetőséget arra, hogy beilleszthetők legyenek egy adatalapú fejlesztési folyamatba. A barkácsolási gyakorlathoz azonban szorosan kapcsolódik egy másik vonás, a reflexivitás magas szintje, amely már sokkal inkább hasznosítható lehet. A barkácsolási folyamat – legyen szó akár az alkotóelemek különböző forrásokból való beszerzéséről vagy az alkotóelemek egymáshoz illesztéséről – folyamatos figyelést, értelmezést, értékelést igényel, és ez a reflexivitás esélyt kínálhat az adatszerű értelmezések és az adatkezelési gyakorlatok bevezetése számára.

4.

A térségi innovatív agrárvállalkozások nagyobb része a termelés mellett valamilyen mértékben a termékfeldolgozásban is érdekelt. Ezen a téren is – akárcsak a termelési folyamatban – meghatározó szerepe van a térségen kívüli ösztönzéseknek és információknak, technológiai eljárásoknak, eszközöknek, illetve a térségi adottságokhoz való igazodásnak, nem utolsó sorban pedig a személyes adottságoknak és a kreativitásnak. Ez utóbbiak – egyediesítés, személyesség, kreativitás – a feldolgozási folyamatban hangsúlyosabban jelen vannak, mint a termelési folyamatban. Ez a folyamat a térségen belüli tudástermelés fontos terepe, amely – lehetőségként – kínálja az adatszerű szemlélet és kezelés bevezetését (rögzítés, adatszolgáltatás, megosztás). Jelen pillanatban az innovatív agrárszereplők a termelési és feldolgozási folyamat során termelődő tudást a közvetlen környezetükkel (lokalitás) igyekeznek esetenként ismertté tenni, megosztani, ez azonban nem jár együtt a termelői tudás rögzítésével, tárgyiasításával, formális keretekbe való illesztésével. Fontosnak mutatkozó és elemzésre váró jelenség az, hogy az innovációs folyamat kezdeményezőinek tudása és újszerű szakmai kompetenciája periferikus vagy félperiferikus vidéki térségben – a formalizálást ösztönző és támogató szakmai programok, intézmények hiányában – nem a formálissá válás útját követi, hanem inkább egyénivé, informális jellegűvé, tacit jellegű tudássá válik.

5.

A termékértékesítés jelensége a térségi agrárium úgynevezett neuralgikus pontja. Ennek oka az, hogy erre a térségre hosszú ideje az önfenntartó családi gazdálkodás volt jellemző (mennyiségi szempontból napjainkban is ez a domináns gazdálkodási forma), amelynek gyakorlatából az úgynevezett üzleti szegmens (közgazdasági értelemben vett költség-haszon számítás, beruházás, egy termelési cikluson túli tervezés, rendszeres üzleti értékesítés) teljes mértékben hiányzott. Ez abból is adódott, hogy a családi gazdaságok kevés értékesíthető termék többletet

állítottak elő, ha ilyen többlet keletkezett, akkor ez csak alkalmi, kisléptékű és informális értékesítést, vagy csere alapú hasznosítást alakított ki. Az innovatív agrárvállalkozások formálisan teljes mértékben szakítottak ezzel a hagyományos modellel, a gazdasági tervezést és az értékesítést indulástól kezdve beépítették a működési szerkezetbe. Ez a váltás is hozzájárul ahhoz, hogy a gazdálkodás egészének rutinokra, társadalmi normákra, hitekre, értékekre alapozása helyett a gazdálkodási folyamat eltárgyiasítása kerül előtérbe, ami elvben már lehetővé teszi az adatjellegű értelmezést és kezelést. Azonban azt is látni kell, hogy ez a váltás mérsékelt jellegű, az innovatív vállalkozásokban a holisztikus gazdálkodás több eleme is tovább él, ugyanakkor a személyesség és az informalitás markáns jelenléte a gazdálkodási tevékenység formalizálásának határt szab.

6.

Az innovatív vállalkozások kapcsolatépítési gyakorlatának és kapcsolat menedzselési módozatainak a vizsgálata is kínál néhány fontos tapasztalatot. Eltérően az önfenntartó családi gazdaságok gyakorlatától, az innovatív vállalkozások kapcsolathálója többszintű, többirányú és rugalmas, miközben ugyanúgy az informalitás dominálja mint a hagyományos gazdálkodás kapcsolathálójának a működését. A farmszerű gazdaságok kapcsolathálójával való összevetésben is a formalizáltság hiánya tűnik szembe. Éppen ezért nem véletlen, hogy az innovatív vállalkozásoknak a hivatalokkal, szakintézményekkel, támogató vagy ellenőrző szervezetekkel, fejlesztési szereplőkkel, a tudástranszferben érdekelt szakmai intézményekkel való kapcsolata ambivalens vagy távolságtartó. Ez egy olyan tényező, amely nem támogatja, sőt, éppen megnehezíti azt, hogy ezek a vállalkozások egy AMÖ típusú koncepció vagy program megalapozásába, kivitelezésébe könnyen bevonhatók legyenek. Ezt mindenképpen célszerű figyelembe venni és mérlegelni abban az esetben, ha az előbbi elemzési pontokban bemutatott adottságokat, lehetőségeket a térségi AMÖ kialakításában érdekelt intézményi és szakmai szereplők hasznosítani szeretnék.

Összefoglalás

Tanulmányunkban – a térségben folytatott kutatássorozat eredményei alapján – amellett hoztunk fel érveket, hogy az innovatív agrárvállalkozók csoportja hordozza leginkább azt a térségi léptékű „fordulatot", amelyre tanulmányunk előző részében utaltunk, és amely az agrárszegmens tartalmának lényeges kibővülését, illetve az agráriumra irányuló korábbi negatív társadalmi értékelés megváltozását

jelenti. Ez a fordulat több olyan elemet is magába foglal, amelyek egy térségi AMÖ tervezése, kialakítása esetén hasznosíthatók lehetnek, ezek az innovatív csoport információszerzési gyakorlatában, termelési és termékfeldolgozási gyakorlatában, vállalkozás menedzselési munkájában, értékesítési tevékenységében azonosíthatók be. Ezek a jellemzők azt jelzik, hogy egyfelől olyan nyitottság és innovációra való hajlandóság, illetve olyan tudástermelési gyakorlat jellemzi ezt a csoportot, amely egy térségi léptékű adatalapú mezőgazdasági ökoszisztéma tervezése, megalapozása során hasznosítható lehet.

Jeleztük ugyanakkor, hogy ilyen hasznosítási szándék és terv esetén korlátozó tényezőkkel is számolni kell (példa erre a térségi hivatalokkal és intézményekkel szembeni távolságtartó attitűd). Lehetőségről, adottságról, potencialitásról van szó. Az elemzett innovatív csoport számára jelen pillanatban nem merül fel az adatalapú agrárium megteremtésének igénye, ehhez nem fűződik közvetlen érdeke, és erőforrásokkal sem rendelkezik ahhoz, hogy ilyen jellegű tevékenységet bevezessen, rendszeresen végezzen. Az azonban tény, hogy tevékenységében, szemléletében nagyobb számban is jelen vannak olyan összetevők, amelyek elvben az adatjellegű szemlélet térnyerését és az adatkezelés gyakorlatát lehetővé tennék. Sőt, úgy tűnik számunkra, hogy ez az egyetlen olyan térségi csoportja a székelyföldi agrárszereplők körének, amely – a tanulmányban bemutatott adottságok kapcsán – a térségi fejlesztéspolitika szereplői részéről ebben a témakörben már rövid távon megszólítható lenne.

Amint azt a kötet előző tanulmányban vázoltuk, az adatalapú mezőgazdasági ökoszisztéma elgondolásához, megtervezéséhez első lépésben a térségi adatgazdák (intézményi és szakmai szereplők) részéről lesz szükség olyan kezdeményezésekre amelyek lehetővé teszik a rendszeres adatközlés gyakorlatának beindítását és fenntartását. Minden bizonnyal szükség lesz olyan térségi léptékű tudástranszfer folyamat megtervezésére és elindítására is, amely keretet kínál az adatalapú mezőgazdasági ökoszisztéma mibenlétével, hasznosságával kapcsolatos szakmai tudás térségi meghonosítására. Ehhez kapcsoltan és ezt követően képzelhető el a térségi agrártermelők – elsősorban az innovatív agrárvállalkozások – ösztönzése és támogatása abból a célból, hogy saját tevékenységükhöz kapcsoltan alapszinten elindítsák az adatkezelési gyakorlatot (tudatosítás, rögzítés, megosztás). Elvben nem kizárt az, hogy az innovatív csoporthoz tartozókat érdekeltté lehessen tenni az adatgazdálkodási gyakorlat alapszintű fölvállalásában, ehhez azonban olyan szakmai és támogatási keretek kialakításra lesz szükség, amely tudomásul veszi ennek

az innovatív csoportnak a jellemzőit és támogatja körükben ennek a plusz feladatnak a mindennapi gyakorlatként való fölvállalását. A kérdés csupán az, hogy összeáll-e olyan intézményi-szakmai szereplő csoport, amely meg tudja alkotni ezt a munkatervet, kellő közéleti-politikai támogatással rendelkezik és biztosítani tudja a szükséges, egyébként nem nagy volumenű anyagi támogatást. A térségi vidékfejlesztési tapasztalat azt mutatja, hogy nem lehetelten olyan térségi fejlesztési program kidolgozása és működtetése, amely fontos változások, kihívások időszakában térségi előnyt tud kialakítani az országos változási folyamathoz viszonyítva. Az ilyen jellegű térségi előnyszerző folyamatra jó példát kínál a 2000-es évek során indított kistérségi szerveződési folyamat (Biró et al 2004), amely térségi intézmények szerepvállalásával, helyi vagy mikroregionális társadalmi energiák mozgósításával, illetve célirányos magyarországi tudástranszferrel akkor teremtette meg a kistérségi szerveződés szervezeti és human erőforrás kereteit, amikor ez országos léptékben még ismeretlen volt. Hasonló előnyszerzési helyzet kialakítása elvben az adatalapú mezőgazdasági ökoszisztéma kialakítása terén is elképzelhető lehet, hiszen ezen a téren országos léptékben is minden változás a jövőben várható, és a székelyföldi térség természeti-társadalmi adottságai az adatgazdálkodás regionális szintű tervezését és kialakítását is indokolttá teszik.

SZAKIRODALOM

Biró A. Zoltán – Koszta Csaba János – Mátéffy Mária Aranka (szerk.) 2004
Vidékfejlesztés Hargita megyében. Alutus Kiadó, Csíkszereda.

Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc (szerk.) 2013
Vidék és versenyképesség. Agrárinnovációs helyzetkép a székelyföldi térségben. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc (szerk.) 2017
A generációváltás esélyei. Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc (szerk.) 2018
Kísérlet vagy modell? Az agrárinnováció, mint székelyföldi fejlesztési paradigma. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc (szerk.) 2019

Digitális agrárium – székelyföldi innováció. Az agrárium digitalizációjának térségi környezete. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc (szerk.) 2020

Szaktanácsadás – agrárium – innováció. Tudástranszfer, tudáskontextus a székelyföldi térségben. Csíkszereda: Státus Kiadó.

Biró A. Zoltán – Sárosi-Blága Ágnes 2018

Beágyazódás vagy marginalizálódás? Szempontok a székelyföldi innovatív agrárvállalkozások vizsgálatához. In Biró, A. Zoltán és Magyar Ferenc (szerk.) Kísérlet vagy modell? Az agrárinnováció, mint székelyföldi fejlesztési paradigma. Csíkszereda: Státus Kiadó 56-96.

Biró A. Zoltán – Sárosi-Blága Ágnes 2020

Embeddedness or Marginalization? Aspects for Analysing the Local Embeddedness of Innovative Agricultural Enterprises in **Szeklerland.** *Acta Universitatis Sapientiae, Social Analyses,* 22.10.77−93.

Biró A. Zoltán – Szász Mária-Magdolna 2020

Innovatív agrárszereplők információszerzési, információhasznosítási gyakorlata a székelyföldi térségben. In: Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc (szerk.)*Szaktanácsadás – agrárium – innováció. Tudástranszfer, tudáskontextus a székelyföldi térségben*. Csíkszereda: Státus Kiadó, 72-88.

Kovács, Judit-Tünde 2017

Innovatív agrárvállalkozások indítását meghatározó tényezők Székelyföldön. *Pro Scientia Ruralis* 1: 166 - 180

Laki László – Biró A. Zoltán 2001

A globalizáció peremén. Kunhegyes térsége és a Csíki-medence az ezredfordulón. Európa Tanulmányok 6. MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest.

Sárosi-Blága Ágnes 2022

Agrártevékenységre alapozó, alternatív közösségszerveződési forma vidéki térségben. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* XIX.2. 83-92.